

УДК 725.82

Р. З. Стоцько

*Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра дизайну архітектурного середовища*

АРХІТЕКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БУДІВЕЛЬ ОДЕСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

Анотація: у статті висвітлено і проаналізовано архітектурно-типологічні особливості будівель Одеської Духовної Семінарії в контексті розвитку архітектури православних духовних освітніх закладів в Україні та виокремлено основні фактори, які найбільше вплинули на формування архітектури духовного і навчального середовища даного освітнього закладу.

Ключові слова: духовна освіта, православна сакральна архітектура, храм, монастир, навчальне середовище.

Постановка проблеми. Проблеми духовної освіти в Україні нерозривно пов'язані з проблемами всієї освіти в державі. Це і брак досвічених кадрів, погане фінансування, слабка матеріальна база, недостатність спеціалізованих будівель і приміщень, тощо. Проте, духовна освіта потребує значно більшої уваги у зв'язку з довгими роками заборони, забуття і вторинності. Духовні навчальні заклади часто розміщувалися в непристосованих, переобладнаних будівлях і приміщеннях, які абсолютно не відповідали специфіці навчального процесу та духовного життя студентів і викладачів. Нащастя, ситуація змінюється в кращу сторону. Духовно-освітні заклади України отримують в своє користування колишні монастирі, храми та супутню інфраструктуру. Але архітектурна складова процесу відродження духовної освіти знаходиться ще на недостатньому рівні і потребує додаткових досліджень та нових проектів. В цьому контексті є цікавим дослідження та аналіз особливостей архітектури однієї з найяскравіших представниць православної освіти в Україні - Одеської Духовної Семінарії.

Актуальність і новизна. Дане дослідження є актуальним і важливим з огляду на непросту геополітичну ситуацію, в якій опинилася Україна, починаючи з 2013 року. В часи важких випробовувань для державності і суспільства розвиток духовно-освітніх інституцій набуває неабиякого значення. Адже потужний духовний фундамент є основою спільноти, яка бореться за свою ідентичність і незалежність своєї держави. Вперше так глибоко досліджуються особливості архітектури Одеської Духовної Семінарії в

контексті вивчення архітектурної типології християнських духовних освітніх закладів в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання архітектури духовних та гуманітарних освітніх закладів висвітлені в наукових працях Черкеса Б., Лінди С., Проскуракова В. [2][3], Стоцька Р. [2][3], Куцевича В., Шулдан Л., о. Пристая М. [1] та ін. Тема даної статті досліджувалась із урахуванням результатів досліджень загальнотеоретичних проблем розвитку сакральної архітектури та архітектури вищих освітніх закладів, відображених в наукових працях вчених-архітекторів: Дибби Ю. Р., Р. Галишича [4], Дерев'янка І. С., Бобоша Г. Є., Кіби М. П., Тараса В., Горбика О. О., Грицака Л. С., Яціва М. Б., а також, Р. Жука, Ю. Криворучка, Б. Куцевича.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є висвітлення та аналіз архітектурно-типологічних особливостей Одеської духовної семінарії в контексті становлення і розвитку духовної освіти в Україні, виокремлення основних факторів, які найбільше вплинули на формування архітектури будівель даного православного духовного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Одеська Духовна Семінарія є однією з найстаріших і найвідоміших духовних навчальних закладів в Україні. Історія цієї духовної школи починається в 1838 році. Саме тоді була заснована Херсонська (пізніше Одеська) Духовна Семінарія. Своїм виникненням Одеська Духовна Семінарія завдячує Високопреосвященному архієпископу Херсонському і Таврійському Гавриїлу, видатному ієрарху, богослову і проповіднику, якого в 1837 році призначили архіпастирем новоутвореної Херсоно-Таврійської єпархії з архієрейською кафедрою в Одесі [7]. Навчальний курс в семінарії передбачав вивчення не лише богословських та церковно-історичних дисциплін. Особлива увага приділялася світським наукам: історії, філософії, риторичі, математиці, граматиці, музиці, вивченню іноземних мов.

Перші будівлі Херсонської (Одеської) Духовної семінарії розташовувалися в Одесі на Олександрівському проспекті, а з 1903 року семінарія отримує нову будівлю на вулиці Канатній. З 1920 року уряд більшовицької Росії забороняє діяльність Одеської Духовної Семінарії. В 1945 році після закінчення війни навчання в семінарії відновлюється вже в будівлі Свято-Пантелеймонівського подвір'я. Архітектурно-планувальна організація відновленої семінарії вирізнялася продуманою функціональністю, зручністю для студентів, духівників та викладачів. На першому поверсі було облаштовано храм-каплицю великомученика Димитрія Солунського, трапезну з

кухнею і підсобними приміщеннями, залу для занять співом, а також гардероб. На другому поверсі було розташовано: навчальні аудиторії, бібліотека, читальна зала, актова зала, кабінет ректора, викладацька кімната та канцелярія. Третій поверх займав храм святого великомученика Пантелеймона. Гуртожиток семінарії знаходився на вулиці Пушкінській. В будівлі гуртожитку окрім кімнат-келій розміщувався медпункт з ізолятором для хворих та стоматологічний кабінет.

Нова сторінка в історії Одеської Духовної Семінарії починається в 1961 році. Семінарію переносять з центра міста на територію Свято-Успенського чоловічого монастиря на узбережжі Чорного моря. В 1969 році для потреб семінарії побудували новий двоповерховий корпус. В ньому розмістили навчальні аудиторії, бібліотеку з читальною залу, а також кабінет ректора. В 1977 році було споруджено житловий корпус для студентів-семінаристів. В цьому корпусі-гуртожитку була запроектована також актова зала. Семінарійний храм святого апостола Андрія Первозданного було відтворено в 1980 році.

За своєю архітектурно-планувальною організацією Одеську Духовну Семінарію можна віднести до духовно-освітніх закладів *монастирського* типу [2]. Саме такий тип найбільше притаманний православним навчальним закладам в Україні. Найбільш виражені архітектурно-композиційні ознаки такого типу це:

- 1) Наявність обмеженої закритої (або частково закритої) території.
- 2) Наявність внутрішнього семінарійного храму, в якому відбуваються богослужіння і навчальні заняття для студентів і викладачів семінарії.
- 3) В межах території семінарії знаходяться навчальні та житлові корпуси, їдальня, трапезна, кухня, підсобні приміщення та господарські будівлі.
- 4) На території семінарії передбачено медпункт, ізолятор для хворих та стоматологічний кабінет.
- 5) Семінарія має можливість займатися ремісничою або сільськогосподарською діяльністю.

Так, як Одеська Духовна Семінарія в даний час знаходиться на території Свято-Успенського чоловічого монастиря (Рис.1.), необхідно кілька рядків присвятити цій відомій обителі на чорноморському узбережжі. Історія створення даного монастиря пов'язана з іменем митрополита Київського і Галицького Гавриїла. В 1814 році він заснував архієрейське подвір'я на околиці Одеси. В 1824 році це подвір'я стало Одеським Свято-Успенським чоловічим монастирем. Спочатку на території монастиря була споруджена невелика дерев'яна церква, яка вже через рік була замінена цегляним двопрестольним храмом. В 1834 році було збудовано вже другий храм з дзвіницею. В цьому ж

році на кошти монахів було зведено третю церкву Святителя і Чудотворця Миколая (Рис. 2.). Через 100 років над цією церквою звели купол-дзвінницю, а з східного боку добудували братський корпус. Нажаль, в 1936 році перша із збудованих церков була зруйнована, а на її місці в 1953 році була збудована каплиця, в якій знаходилось монастирське джерело. З приходом в стіни монастиря Одеської Духовної Семінарії було споруджено ще один храм Андрія Первозданного. В 1998 році зліва від монастирського кладовища, за Успенським храмом почалося будівництво нового п'ятикупольного собору (Рис. 3.)

Рис.1. Панорама комплексу Одеської Духовної Семінарії

Рис. 2. Храм Святителя і чудотворця Миколая

Рис. 3. Собор Одеської Духовної Семінарії

На формування архітектури комплексу Одеської Духовної Семінарії вплинув ряд факторів. Першим з них є *духовно-ідеологічний фактор*. Історично так склалося, що Православна Церква Московського Патріархату протягом усього свого існування повинна була захищати власну ідеологію та пропагувати свій напрямок у християнстві. Пов'язано це перш за все з великою кількістю збройних конфліктів на територіях впливу традиційного російського православ'я. Як правило, чужеземні завойовники намагалися не лише оволодіти територіями, але і насаджували іншу віру, як в межах християнства, так і позахристиянську. Не дивно, що будь-яка духовна православна структура в Україні чи Росії в першу чергу декларує свою конфесійну приналежність зведенням храму. Комплекс Одеської Духовної Семінарії включає аж три повноцінних храми, один з яких є собором. В межах цих храмів і довкола них формується навчальне та житлово-побутове середовище семінарії. Тому наступним важливим фактором формування архітектури ОДС є *функціональний фактор*. На Рис. 4. показана світлина головного корпусу, в якому знаходились навчальні аудиторії, бібліотека та адміністрація духовного навчального закладу. Слід зазначити, що значна частина занять з богослів'я, церковного співу, історії церкви, філософії, догматики, риторики і т.п. проходить безпосередньо в приміщеннях храмів. Тому храм в просторовій структурі семінарії має не лише духовно-літургійну функцію, але і навчальну. В цьому аспекті наявність кількох храмів в Одеській Духовній Семінарії дозволяє одночасно проводити заняття з зазначених дисциплін з більшою кількістю студентів. Храми ОДС є так званого *напівзакритого типу* [3]. В будні храми є закритими для парафіян міста, а літургії і навчальні заняття провадяться лише для семінаристів та викладачів навчального закладу. У релігійні свята храми відкриваються для усіх бажаючих їх відвідати прихожан. На Рис. 5. можна побачити навчальні корпуси, а також дзвіницю семінарії, які знаходяться на території Свято-Успенського монастиря.

Рис. 4. Головний корпус ОДС

Рис. 5. Навчальні корпуси ОДС

Наступним важливим фактором формування архітектури Одеської Духовної Семінарії є *містобудівний фактор*. Не випадково цей фактор поставлено лише на третьому місці. Зазвичай, коли проєктують і будують світський навчальний заклад, містобудівні питання є першочерговими і це цілком зрозуміло. Проте, формування архітектурних просторів такого специфічного освітнього комплексу, яким є Одеська Духовна Семінарія, здійснювалося за так званим залишковим принципом - будували не там, де хотіли, а там, де була можливість. В результаті ОДС кілька разів змінювала місце розташування та будівлі. Сучасна територія Свято-Успенського чоловічого монастиря на узбережжі Чорного моря є найбільш прийнятним містобудівним рішенням, зважаючи на певну соціальну закритість православної духовної освіти.

Кліматичні умови півдня України не вирізняються особливою складністю. Тому вплив *природно-кліматичного фактора* на архітектуру комплексу будівель Одеської Духовної Семінарії не є настільки визначальним, як, наприклад, в західних чи північних областях. Архітектурні вирішення в конструкціях і опорядженні фасадів даного освітнього закладу є типовими для стилістики цивільних та сакральних будівель південно-приморського регіону - цегляні стіни, достатньо пласкі дахи, мала площа вікон, світлі кольори в дизайні екстер'єрів та інтер'єрів, позолочені куполи храмів.

П'ятий *економічний фактор* в формуванні архітектури духовного освітнього закладу є не менш важливим, ніж всі чотири попередні. Втілення проектних рішень вимагає чималого матеріального забезпечення. Для Церкви як не комерційної і не бюджетної організації фінансові питання завжди стояли гостро. Ця проблема не оминула і Одеську Духовну Семінарію і не найкращим чином відбилася на архітектурі комплексу. Брак коштів не дозволив максимально якісно і комплексно підійти до планувальних та стилістичних вирішень усіх будівель, що в кінцевому результаті спричинило певну стилістичну еkleктику архітектурного образу Одеської Духовної Семінарії.

Висновок. Архітектура комплексу будівель Одеської Духовної Семінарії формувалася не один десяток років складного історично-політичного періоду і на сучасному етапі набула рис, притаманних православним духовним освітнім закладам Півдня і Сходу України. Це перш за все архітектурно-планувальна організація монастирського типу, домінування сакральних будівель, храм - як складова освітнього простору, декларування конфесійної належності засобами сакральної стилістики і символіки.

На формування архітектури будівель Одеської Духовної Семінарії вплинув ряд факторів, найголовніші з яких:

1. *Духовно-ідеологічний фактор*

2. Функціональний фактор
3. Містобудівний фактор
4. Природно-кліматичний фактор
5. Економічний фактор

Перелічені фактори призвели до формування традиційної, достатньо консервативної і еклектичної архітектури будівель Одеської Духовної Семінарії, яка проте відповідає основним функціональним вимогам і стилістичним очікуванням як духівників, викладачів, студентів, так і православної громади регіону в цілому.

Література

1. Пристай М. Львівська Греко-Католицька духовна семінарія 1783-1945 - Львів, 2003.- С. 10-21.
2. Проскуряков В. І., Стоцько Р. З. Генеза духовної освіти в Україні та формування основних типів віро духовних освітніх закладів // Збірник наукових праць - Випуск №5-Одеса ОГАСА, 2004.- С. 206 - 210.
3. Проскуряков В. І., Стоцько Р. З. Архітектурно-планувальна організація комплексу будівель Львівської Духовної Семінарії 1783-1945р.р. // Збірник наукових праць. - Випуск № 1-2, - Харків ХДАДМ - 2004, - С. 157 - 160.
4. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально – декоративне мистецтво зарубіжжя. Львів, 2002. - с. 152 - 196.
5. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська Академія - Київ, 1990.- С. 26.
6. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х-XX ст. Луцьк, 2002.-С. 81-54.
7. <http://eparhiya.od.ua/pravyaschiy-arhierey/fotogalereya-/1620-stroitelstvo-rekonstruktsiya-novogo-bratskogo-korpusa-svyato-uspenskogo-patriarshego-mujskogo-monastyrya>

Аннотація

В статье освещены и проанализированы архитектурно-типологические особенности зданий Одесской Духовной Семинарии в контексте развития архитектуры православных духовных учебных заведений в Украине и выделены основные факторы, которые больше всего повлияли на формирование архитектуры духовного и учебной среды данного образовательного учреждения. Ключевые слова: духовное образование, православная сакральная архитектура, храм, монастырь, образовательная среда.

Annotation

The article highlights and analyzes the architectural and typological features of buildings Odessa Theological Seminary in the context of architecture orthodox spiritual educational institutions in Ukraine and singled out the main factors that most influenced the architecture of the spiritual and educational environment of educational institution. Keywords: Theological Education, Orthodox sacred architecture, temple, monastery learning environment.